

KAZDAĞLARINDA AYİN VE ŞİİR: TAHTACI TÜRKMENLERİNİN SAZANDARLIK / ZÂKİRLİK GELENEĞİ ÜZERİNE

Rituel And Poetry In The Kazdaglari: On The Sazandarlik /

Zâkirlik Tradition Of Tahtaci Turkoman

Halil İbrahim ŞAHİN¹

Özet

Kazdağlarında yaşamakta olan Tahtacı Türkmenlerinin Alevîlik inancına bağlı oldukları ve bu kapsamda bazı uygulamalar yaptıkları bilinmektedir. Anadolu'daki diğer Alevî zümrelerde olduğu üzere Tahtacı Türkmenlerinin dinî ve sosyal hayatında cem törenlerinin önemli bir yeri vardır. Yılın belirli zamanlarında ve bazı durumlara bağlı olarak gerçekleştirilen cemlerde bazı hizmet sahipleri bulunur. Daha açık bir ifadeyle cem töreninin düzenli ve kurallara uygun bir şekilde yürütülebilmesi için bazı görevlerin yerine getirilmesi gerekmektedir. Cem törenlerinde “dede”den sonra cem olmazsa olmazı olan sazandarlar/zâkirler de görev sahipleri arasında yer alırlar. Saz eşliğinde nefesler söyleyen bu tiplerin icra alanı sadece cemler değildir. Kurban ve adaklarda, asker uğurlamalarında, düğünlerde gelinlere uygulanan “baş bağlama” töreninde, ölüm sonrasında ölüye ezgili şiirlerin söylendiği ağıt törenlerinde, Hıdrellez kutlamalarında, Sarıkız ziyaretlerinde ve hastaların sağaltılmasında zâkirler aktif bir role sahiptirler. Bu makalede Kazdağının Balıkesir sınırları içinde kalan Tahtacı Türkmenlerinin sazandarlarlık/zâkirlik geleneği ele almıştır. Sazandarların eğitimi ve mesleğe geçişleri, icra ortamları ve zamanları, söyledikleri şiirlerin şekil, yapı ve içerik özellikleri, dinî ve sosyal hayatta üstlendikleri görevler ve sazandarlık geleneğinin günümüzdeki durumu üzerine tespit ve değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kazdağları, sazandar, zâkir, Tahtacı, Alevî.

¹ Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Balıkesir. hsahin@balikesir.edu.tr

Abstract

Known as Tahtacı Turkmens and living in Kazdaglari, they are connected to Alevi belief and have rituals in this context. As with other community of Anatolian Alevi, cem ceremonies have an important place in the religious and social life of Tahtacı Turkmens. There exist several of the owners of the service during the “cem” ceremony held at certain periods of the year and depending on special situations. More clearly, some tasks have to be fulfilled for “cem” ceremony regularly and in accordance with the rules. The indispensable part of the ceremony after “dede” are “sazandar” and “zakir” who take place among owners in “cem” ceremonies. The duties of these people are not limited to “cem” ceremony but also performing poetry accompanied by “saz”. “Zakir”s have an active role in the sacrifice and offerings, military departures, “head covering” ceremonies for brides in weddings, lamentation (rhythmic poems) ceremonies after death, “Hıdırellez” celebrations, “Sarıköz” visits and treating patients. In this article “sazandarlık” or “zakirlik” tradition which belongs to Tahtacı Turkmens of Kazdağı in Balıkesir is examined. Identifications and evaluations were made on the training of “sazandar”s and their patterns of profession, execution environments and times, their poems of the shape, structure, and content properties, tasks undertaken by the religious and social life and the current state of the “sazandarlık” tradition.

Key words: Kazdaglari, sazandar, zakir, Tahtacı, Alevi.

Giriş

12. veya 13. yüzyıllardan itibaren Edremit civarında görülmeye başlanan (Sümer, 1999: 177-178; Erden, 2003: 138) ve günümüzde Çamcı, Hacıaslanlar, Mehmetalan, Yassıçalı, Tahtakuşlar, Kavlaklar, Arıtaşı, Kızılcukur ve Doyran gibi köylerde yaşamakta olan Kazdağı Tahtacı Türkmenleri, bölgenin kültürel dokusunda önemli bir yere sahiptir. Doğumdan ölüme geleneksel inanış ve uygulamalarıyla çevredeki kültürlerden bazı açılardan farklılıklar gösteren bu topluluk, günümüzde de kültürel kimliğini oluşturan bu unsurları korumaya ve yaşatmaya devam etmektedir. Kazdağlarında yaşayan Tahtacı Türkmenlerin kültürel kimliklerini şekillendiren unsurlar, Alevilik uygulamalarının yanı sıra, pek çok Türk boyunun veya topluluğunun zamanla terk ettiği kültürel değerlerden oluşmaktadır. Diğer bir ifadeyle Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yaşamakta olan Türk boyları, Orta Asya'dan getirdikleri kültürel değerleri,

yeni şartlar içinde değişime uğramıştır. Ancak Tahtacılar ve Çepniler gibi bazı Türk toplulukları ise kültürel dokudaki değişim daha yavaş olmuştur. Özellikle bu toplulukların Alevî-Bektaşî inanç değerlerine yaslanmış olmaları pek çok kültürel formun bu gruplar arasında kalıcı olmasını sağlamıştır. Bu yönüyle bu gruplar, Türk kültüründeki değişim ve dönüşümleri inceleyen bilim insanlarının dikkatini çekmektedir.

Bu makalede ele alınan kamberlik veya sazandarlık geleneği de Kazdağı Tahtacı Türkmenlerinin kendilerine has kültürel değerleri arasında yer almaktadır. Dini hayatın yanında sosyal hayatın hemen her alanında karşımıza çıkan bu gelenek, Tahtacı Türkmenlerin geleneksel şiir ve müzik değerlerini yansıtmaktadır. Kazdağlarının Balıkesir sınırları içinde kalan Tahtacı Türkmenleri arasında yapılan alan araştırması sonucu elde edilen verilerin analiz edildiği bu çalışmada öncelikle geleneğin adlandırılması ve piri üzerinde durulmuştur. Sazandarların eğitimi ve mesleğe girişlerini tahlil eden bölümü, sazandarların icra ortamları hakkında yapılan değerlendirmeler izlemektedir. Hayatın hemen her alanında söylenen şiirlerin şekil, yapı ve içerik özelliklerinin irdelenmesiyle çalışma son bulmaktadır. Kısacası bu makalede Kazdağı Tahtacı Türkmenlerinin sazandarlık geleneğini oluşturan temel unsurlar, zaman zaman Anadolu'nun diğer bölgelerinde yaşayan Tahtacı grupların kamberlik veya sazandarlık gelenekleriyle de mukayese edilerek incelenmiştir.

1. Adlandırma ve Meslek Piri

Kazdağı Tahtacılarında sekiz telli “Türkmen sazı”nı çalarak cem başta olmak üzere sosyal hayatın çeşitli aşamalarındaki törenlerde nefes söyleyen kişilere “sazandar”, “zakir” veya “güvender” gibi adlar verilmektedir. Bu terimlerden özellikle “sazandar”, diğerlerine göre daha yaygın olarak kullanılmaktadır. Balıkesir Çepnilerinde karşımıza çıkan “kamber” terimi, Kazdağı Tahtacılarında bulunmamaktadır. Kazdağı Tahtacılarının geleneğe verdiği adla Anadolu'nun diğer bölgelerinde yaşayan Tahtacıların adlandırmaları arasında benzerlik vardır. Örneğin Mersin Tahtacıları da bu gelenek için “sazandar”, “güvender” ve “zakir” kelimelerini kullanmaktadır (Çıblak, 2005: 74).

Geleneksel mesleklerin pek çoğunda olduğu üzere Sazandarlığı icra eden kişiler de bu mesleğin kadim zamanlara dayandığına ve ilk kez kutsal şahıslar tarafından icat edildiğine inanmaktadırlar. Meslek piri inancı olarak pek çok meslek grubunda rastladığımız bu inanç sayesinde meslek mensupları kendilerini, kutsal kabul ettikleri kişilerin yaptığı işi devam ettiren kişiler olarak görmektedirler. Böyle bir inanışın, mes-

leklere olan saygı ve ilgiyi arttığını söylemek mümkündür. Meslek piri olarak kabul edilen kişilere bakıldığında bunların büyük kısmının peygamber ya da İslam tarihinde öne çıkmış isimler olduğu görülür. Örneğin çiftçilerin pirinin Hz. Âdem, terzilerin piri Hz. İdris, fırıncıların Hz. İbrahim, çobanların Hz. Musa, tüccarların Hz. Muhammet, berberlerin Selman-ı Pak olduğuna inanılır (Duymaz ve Şahin, 2010: 107-108).

Kazdağı Tahtacılarında sazandarlık yapan kaynak şahısların verdiği bilgilere göre bu mesleğin en eski piri Hz. Davut'tur. Bunun yanı sıra İmam Zeynel de pir olarak kabul edilmektedir. Yine Çepnilere göre daha farklı bir durum söz konusudur. Çepnilerde aynı görevi yürüten kişiler, pirlерinin "Kamber" adlı bir kişi olduğunu söylemektedirler (Duymaz vd., 2011: 48). Tahtacı Türkmenleri ile Çepnilerin pir inancında bazı farklılıklar olmakla birlikte, pir olarak kabul edilen kişilerin Alevilik-Bektaşılık dairesinde yer almaları, bu iki grubun ortak bir temelden beslendiğini göstermektedir.

2. Eğitim ve Mesleğe Giriş

Sazandarlar, âşıklık geleneğindeki gibi sıkı bir usta-çırak ilişkisi içinde yetişmektedir. Çoğunlukla sazandarlar, çevrelerinde saz çalıp nefes söyleyen sazandarları izleyerek bu mesleği öğrenmişlerdir. Araştırmalar esnasında kendisiyle görüşülen sazandar Şakir Şimşek, önceki dönemlerde çevresindeki herkesin Türkmen sazını çalıp nefes söyleyebildiğini, bu yüzden sazandarların eğitim sıkıntısı çekmediğini belirtmiştir. Bu açıdan bakıldığında ezginin ve şiirin bu kadar yaygın olduğu bir kültürde sazandarların geleneği öğrenmelerinin çok da zor olmadığı söylenebilir. Bunun yanı sıra sazandarların hemfikir olduğu diğer bir husus ise, sazandar adayının bu mesleği istemesidir. Adaydan saz çalmaya ve şiir söylemeye heves etmesi beklenmektedir. Bu şekilde sazandar adayı, bu mesleği yürüten usta sazandarları dinleyerek veya izleyerek saz çalmayı ve nefes söylemeyi öğrenebilmektedir. Ancak sazandarlıkta âşıklık geleneğindeki gibi çıraklık dönemi yoktur. Diğer bir ifadeyle sazandar olmak isteyen kişi, kendisine bir usta seçmek yerine birçok sazandarı takip ederek bu mesleği öğrenmektedir.

Sazandarlığı tercih edenleri etkileyen asıl husus, cemdeki görev dağılımı ve her bir kişinin bu görevlerden birisini tercih etmek zorunda olmasıdır. Evli bütün Tahtacı Türkmenler, musahiplik ceminden sonra 12 hizmetten birisini üstlenmektedir. Bu bakımdan daha evlenmeden önce Tahtacı Türkmenleri, evlendikten sonra üstlenmek istedikleri hizmeti kararlaştırmaya başlarlar. Bilindiği gibi cem törenlerinde 12 hizmet erbabı vardır. Bunlardan "dede", cemi yönetir. "Rehber", cemin işleyişinde dedeye

yardımcı olur. “Gözcü” cemin düzeninden ve güvenliğinden sorumludur. “Çerağcı”, cemdeki çerağı yakar. “Kamber” veya “sazandar”, cemde nefes söyleyip saz çalar. “Süpürgeci”, meydanı temizlerken “sakacı” su dağıtır. “Sofracı”, “pervane”, “peyik” ve “kapıcı” gibi hizmet sahipleri cemin işleyişinde görevlidirler (Yaman, 2006: 163-164). Ceme dâhil olanlar, bu görevlerden birini üstlenirler.

Sazandarlık mesleğine giriş cem töreniyle yapılmaktadır. Kazdağı Tahtacılarında evlenen her çift kendisine bir musahip bulmak durumundadır. Diğer bölgelerde “Ahret kardeşliği” olarak bilinen bu uygulamada iki aile kardeş yapılmaktadır. Bu husus Tahtacı Türkmenleri için önemlidir. Çünkü musahiplik cemlerinde musahip olan aileler, 12 hizmetten birine talip olur. Bölgenin usta sazandarlarından Ali Tuzlu, bölgede bu mesleği icra eden sazandarların az olması nedeniyle musahiplik ceminde bu göreve talip olduğunu söylemiştir. Görüldüğü gibi sazandar adayları, evlilik dönemine kadar kendi imkânlarıyla çıraklık dönemini geçirmekteler, evlendikten ve musahiplik cemine dâhil olduktan sonra sazandarlık yapabilmektedirler.

Sazandarlar, yeni nefes yaratmamaktadırlar. Kul Himmet, Şah Hatayî, Pir Sultan, Yunus Emre gibi şairlerin şiirleri icra edilmektedir. Bu yönüyle sazandarlar yeni şiirler yaratan kişiler değil, var olan şiirleri aktaran kişilerdir. Yeni nefes yaratmalarına sebep olarak sazandarlar, eski ozanlara ve âşıklara duydukları saygı ve bu şiirlere yükledikleri kutsiyet duygularını göstermektedirler. Onlara göre bu şiirler, kutsal metinler gibidir. Değiştirmeden olduğu gibi düzgün bir şekilde icra edilmelidirler.

Sazandarlar, söyledikleri nefeslerin önemli bir kısmını sözlü gelenekten almaktadırlar. Özellikle yaşça daha büyük sazandarlarda sözlü geleneğin etkisi daha fazladır. Bunlar, şiirleri ve ezgileri önceki sazandarlardan miras almışlardır. Ancak günümüzde bazı sazandarlar, yazılı kaynaklardan da faydalanmaktadırlar. Örneğin Ali Tuzlu, bazı şiirleri yazılı kaynaktan aldığını ve gelenekten öğrendiği ezgilerle bu şiirleri icra ettiğini beyan etmiştir.

3. İcra Ortamı ve Zamanı

Sazandarlık geleneğinin oldukça geniş bir icra alanı bulunmaktadır. Cem törenlerinin asli unsurları arasında yer alan sazandarlar, bu törenlerin dışında dini ve sosyal hayatla ilgili pek çok törende yer almaktadırlar. Kendi buldukları köylerin yanı sıra diğer Tahtacı köylerinde de meslek icra eden sazandarlar, bu işin karşılığında herhangi maddi bir karşılık beklememektedirler. Cem törenlerinden başlayarak sazandarların nefes söylediği ortamlara daha yakından bakalım.

3.1. Cem

Tahtacı Türkmenleri için asıl âyin, cemdir. Tahtacılar da her talibin bir musahibi olmak zorundadır. Musahiplik, törenle gerçekleştiği için bu uygulama için cem düzenlenir. Musahiplik ayininden sonra çiftler artık tam anlamıyla Tahtacı olmuş sayılırlar. Bu yönüyle musahiplik cemleri, topluma katılma ayinidir. Bu ayinden sonra bireyler bazı dini imtiyazlara sahip olurlar (Yörükân, 2002: 315, 317). Kazdağı Türkmenlerinde bu duruma “musahiplik”, “ahretlik” veya “kardeşlik” adları verilmektedir. Diğer bir ifadeyle bölge insanının hayatındaki cem, musahiplik cemi olarak bilinmektedir. Bu cemlerde evli çiftler, başka bir evli çiftle musahip olmaktadır. Dedenin, sazandarın ve diğer cem görevlilerinin bulunduğu bir törenle evli iki çift birbiriyle kardeş olarak hem bu dünyada ve inanışlara göre hem de diğer dünyada birlikte olmaya yemin etmektedirler.

Kazdağı Tahtacılarında musahiplik cemi, dedenin postuna oturması, cemdeki görevlilerin yerlerini alması ve dolunun sunulmasıyla başlar. Cemde dolu sunmakla görevli olan kişi, dedeye ve denin yakınındaki hizmet sahiplerine, dolayısıyla sazandara dolu sunar. Bu, cemin başladığına işarettir. Cem, sazandarın nefesiyle açılır. Musahip olacak kişiler, dedenin huzuruna geldiğinde dede, bunlara kardeşlik üzerine bazı nasihatlerde bulunarak aynı kaptan içmeleri için dolu sunar. Doluyu içen ve ikrar veren adaylar, dedenin ve cemdekilerin huzurunda musahip olurlar. Cem, semahların dönülmesi ve lokmaların yenmesiyle devam eder. Musahiplik cemleri çoğunlukla düğünlerin akabinde yapılır. Çünkü musahipliğin temel şartı evli olmaktır. Bu yüzden musahip olmaya karar verenler, düğünleri biter bitmez hemen musahiplik cemi tertip ederler.

Sazandar, dede gibi cemlerin asıl unsurları arasında yer alır. Cemdeki nefeslerin söylenmesinde ve semahların yapılabilmesi için gerekli olan ezgileri icra edilmesinde görevlidir. Cemin işleyişini dede kadar sazandar da bilmektedir. Hangi durumlarda hangi nefesleri söyleyeceğini sazandar kendisi karar vermektedir. Bu yönüyle cemler, Tahtacı Türkmenlerin şiir ve müzikle iç içe olmalarını sağlayan dini bir uygulamadır. Tahtacılarıdaki nefes geleneği ile cem kültürü arasında bir yakın gören Yusuf Ziya Yörükân, Tahtacılarıdaki nefes söyleme geleneğiyle ilgili olarak şöyle bir tespit yapmıştır: *“Tahtacılar da şiire karşı diğer Alevîlerde olduğu gibi, kuvvetli bir temayül vardır. Şiir –nefesler halinde- yol erkânından olduğu için okuyup yazma bilmedikleri halde aralarında bir çok nefes ve mersiyeyi ezbere okuyan zâkîrler ve nefes, ağıt ve*

kitabe söyleyen halk şairleri vardır. Umumiyetle Tahtacılar dinî mecburiyet altında birçok nefesi ve bilhassa âyin esnasında okunanları ezbere bilirler.” (2002: 213). Bu tespit de görüldüğü gibi cemdeki nefesler, yol erkânından kabul edildiği için hep hayatın içindedir.

Cemde söylenen nefeslere içeri nefesleri denir. Bunlar sadece cemlerde söylenir, cem dışındaki ortamlarda söylenmez. Bu nefeslerden birisi şöyledir:

Hani içeriden erkân isteyenler
Gelsin bizimle bilende otursun
Arıtsın kalbini girsin araya
Gelsin bizimle bilende otursun

Sofu olan sofu birbirini bulacak
Varıp mürşidine ikrarını verecek
Hakkın buyruğuna yüzün sürecek
Gelsin bizimle bilen otursun

Sofunun sofuya bir gonca gülü var
Erenlerin inceden inceye yolu var
İçeride bizden ulu da var
Kişi ulusunu bilsin otursun

Bir lokmaya el sundular
Bu yolda sofunun sofudan da farkı var
Kişinin göreceği görgü de var
Kişi görgüsünü görsün de otursun

Rehber okur ivedi de ivedi şaşar
Talip eder erkâna da erkâna da düşer
Erenler meydanında bir lokma da pişer
Gelsin bizimle bilen otursun

Eğer sofuysan gel şimdi buraya,
Arıtsın kalbini de girsin araya
Götürürler bizi ustaz-ı süreye
O çekicin celbine de dayanan gelsin

Yürü Şah Hatayim kalbimizden nurda
Er odur er önünde muhkem dura
Mümin Müslim dizüstünde dura
Hakikat göllerine dalsın da otursun [Ali Tuzlu]

3.2. Muharrem Sonu

Tahtacı Türkmenleri, Muharrem ayında 12 gün oruç tutmaktadırlar. 12 günlük orucun son akşamında dedenin evinde herkes toplandığı güne bayram günü denmektedir. Burada sazandar Muharrem ayı ve oruçla ilgili nefesler söylemektedir. Narlıdere Tahtacılarında Muharrem'in on ikinci günü bir kurban kesilir ve akşam yenir. Burada üç nefes söyleme geleneğine rastlanmıştır (Yetişen, 1986: 31). Mersin Tahtacılarında Muharrem orucunun son gününde, dedenin evinde toplanıp aşureyle oruç açılır. Ardından orada bulunanlara sazandar üç nefes söyler (Çıblak, 2005: 146-147). Burada söylenen nefesler, çoğunlukla Yezid'i lanetleyen şiirlerdir (Selçuk, 2004: 137-138). Kazdağı Tahtacılarında söylenen bir Muharrem nefesi aşağıdaki gibidir:

Birini tutana Ali dediler
İkisini tutana ulu dediler
Üçünü tutana dolu dediler
Sabah namazına durduğun zaman
Dördünü tutan ileri gider
Beşini tutan hülleler biçer
Altısını tutan Hakka yeter
Öğlen namazını kıldığın zaman

Yedisini tutan Hakka yeter
Sekizini tutan seker geçer
Dokuzunu tutan donlar biçer
İkinci namazını kıldığın zaman

Onunu tutan onlardan olur
On birini tutan cennete varır
On ikisini tutan cenneti açar
Akşam namazını kıldığın zaman [Turan Tosun]

3.3. Hak Lokması / Adak

Tahtacı Türkmenleri buna “Hak lokması”, “adak” veya “dana kurbanı” gibi adlar vermektedir. Burada kurban edilen küçük veya büyükbaş bir hayvan olabildiği gibi horoz da kesilebilir. Bu kurbanı, çocuk sahibi olabilmek için adak adayanlar, özellikle de erkek çocuk sahibi olanlar, oğlunu askere gönderen veya oğlu askerden gelenler, üst üste felakete uğrayanlar veya işleri iyi gidenler kesebilir. Kurbanın kesilmesinde dede bulunduğu gibi sazandar da bu kurban törenlerinde nefes söyler:

Yer altında sarı öküz
Kim bilir kaç yaşındadır
Dört ayağı yer zulumat
Bir sinecik peşindedir

Kuyruğu omuza attı
Kafası mağribe yattı
Yetmiş bin melaike tuttu
Hikmet onun başındadır

Tüyü sarı alını sakar
Daim gider Hakka bakar
Silkinse dünyayı yıkar
Horasan başındadır

Şah Hatayı söyler bunu
Dağlar kadar kalın gönü
Tutsam çifte koşsam onu
Arzumanım eşindedir [Turan Tosun]

3.4. Asker Uğurlaması

Tahtacı Türkmenlerinde oğlu askere giden babalar, oğullarını evden çıkarırlarken onlara kapıya niyaz ettirip şöyle demektirler: “*Sancak elinde, vatan yolunda, sağ yanında Muhammet, sol yanında Şah-ı Merdan Ali, önünde giden Hızır aleyhisselam, gidip gelen kullarından ol yavrum*”. Özellikle önceki dönemlerde askerler dedenin huzuruna çıkarılmışlardır. Dede askere gidecek gençleri toplayıp onlara “Hakkın huzurunda, halkın huzurunda doğru gidip geleceğinize yemin eder misiniz?” dediğinde askere gidenler “Eyvallah” demişler. Dede de “Tamam, kabulüm” diyerek her bir askerin sırtını sıvazlamış, sazandar da bu sırada nefes söylemiştir.

Tahtacı Türkmenlerinin askere gönderme gelenekleri arasında “çanta dikme” töreni öne çıkmaktadır. Askere gönderme döneminde “çanta dikme” adı altında kadınlar bir araya gelerek askere gidecek gençler için çanta dikmektedirler. Burada bir kurban kesilerek büyük bir topluluğun katılımıyla yemek yenilmektedir. Bu uğurlama yemeklerinde yine sazandarlar nefes söylemektedir. Asker dönüşü ise “çanta indirme” adı altında yine kurban kesilerek yemek düzenlenir. Sazandar burada da nefeslerini icra eder.

3.5. Düğün Sonrası / Baş Bağlama / Sabah Daveti

Hayatın önemli geçiş aşamalarından birisi olan düğünde sazandarlar da nefesleriyle törene katkıda bulunmaktadır. Düğünün eğlence aşamalarında yer alamayan sazandarlar, düğünden sonraki günün sabahında yapılan “baş bağlama” veya “sabah daveti” adı verilen uygulamada nefes söylerler. Yeni gelinin başının evli kadınlar gibi bağlandığı bu tören, evlenen kızın genç kızlık dönemini bitirip kadınlığa adım attığını gösterebilmek için düzenlenmektedir. Dedenin ve sazandarın da hazır bulunduğu bu törende öncelikle evli kadınlar, yeni evlenmiş kızın başını, evli kadınlar nasıl bağlıyorsa o şekilde bağlarlar. Başa bağlananlar, çoğunlukla yörede evlenmiş kadınların taktıkları başlıktan oluşur. Törende baş bağlamının yanında yeni evli kıza, evli kadınların giydiği elbise de giydirilir (Santur, 2006: 367-368).

Narlıdere Tahtacılarında da gerdek gecesini takip eden günde baş bağlama töreni yapılır. Buna baş bağlamanın yansira “el öpme” ve “ocak kazma” gibi adlar verilir. Burada gelin, “anabacı” (dede eşi) ve bu konuda tecrübeli ve musahipli kadınlar tarafından giydirilir (Yetişen, 1986: 39-40). Bu uygulamayla genç kız artık evlenmiş kızlık dönemini geride bırakmıştır. Mersin Tahtacılarında baş bağlamaya “gelin duvağı” da denmektedir. Bu törende yeni evlenmiş genç kıza evli kadınların giydiği giysiler giydirilir (Çıblak, 2005: 191).

Yemeli içmeli bir tören olan sabah davetinde veya baş bağlamada dede, yeni evli çifte bazı nasihatlerde bulunup gülbenk okur. Dededen sonra sazandar üç tane nefes söyler. Bu nefeslerden birisi şöyledir:

Gelin erenler gelin neler diyelim
Rızanız varsa şu lokmadan yiyelim
On iki ayın birinde tercüman verelim
O tercümanı vermeyen sofı değildir

Ali sırlar içinde sırdı
Eksikli kulların eksiğini görürdü
Girer içeri delili yakardı
O delile niyaz etmeyen sofı değildir
İşte geldi Alimin koyunu meledi
İçeride cemaat koyunun sesini dinledi
Koyunun sesi Muhammet Ali'ye koyuldu
Koyunun sesini dinlemeyen sofı değildir [Şakir Şimşek]

3.6. Ölüm Sonrası

Kazdağı Tahtacılarında ölen kişi için nefes söyleme geleneği bulunmaktadır. Bu aslında ölünün defin işlemlerinin temel unsurları arasında yer almaktadır. Bu bölgedeki Tahtacı köylerinde ölüm nefesi söylenmeden defnedilen bir kişinin bulunmadığını sazandarlar dile getirmektedir. Ölüm sonrasında olmazsa olmaz bir uygulama olan nefes söyleme geleneği, günümüzde de uygulanmaktadır. Ölen kişi, defnedilebilecek bir zamanda vefat etmişse sazandar ölünün başında üç ölüm nefesi söyler ve defin işlemleri başlar. Ancak ölen kişi, bir gece evinde tutulacaksa sazandar veya sazandarlar, gece boyunca aralıklarla ölünün başucunda nefes söylerler. Sazandar nefes söylemeyi bitirdiğinde sazını üç boyunca ölen kişinin evinde bırakır.

Yusuf Ziya Yörükân, Tahtacıların cenazeyi kaldırmadan önce ve defin işleminin ardından cenaze sahiplerini teselli etmek için ağıtlar söylediğini bildirmektedir (2002: 237). Narlıdere Tahtacılarında ölen kişinin başında sazla nefes söyleme geleneğinin varlığını Rıza Yetişen tespit etmiştir (1986: 49). Mersin Tahtacılarında gelenek zayıflamış olmakla birlikte cenazenin başında nefes söyleme geleneği devam etmektedir (Çıblak, 2005: 196).

Vakit saat tamam müddetim doldu
Şu dünya yalandır ya kime kaldı
Anam babam toprak selam geldi
Ölüm sana neden çare bulunmaz

Kırklarla hizmetini yetirdik
Hızırınan gezip oturduk
Gök eşikten size selam getirdik
Ölüm sana neden çare bulunmaz

Akranlarım gelsin cenazemi yusunlar
Helallik verip beni kefenime sarsınlar
İncitmeden beni mezarıma koysunlar
Ölüm sana neden çare bulunmaz

Kuranlar okunsun nefesler söylensin
Herkes gelsin hakkını helal eylesin
Son ayrılık yüzümü görecekler gelsin
Ölüm sana neden çare bulunmaz

Kul Himmetim bakma şu dünyanın yüzüne
Saracak bizi üç beş arşın bezine
Toprak dolar kaşlarıma gözüme
Ölüm sana neden çare bulunmaz [Ali Tuzlu]

3.7. Hıdrellez Kutlamaları

Tahtacı Türkmenleri açısından önemli günler arasında yer alan Hıdrellez kutlamaları genellikle mezarlıklarda ya da çevredeki yadırlarda kutlanır. Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde yaşayan Tahtacı Türkmenlerin hemen hepsinde mezarlıkta Hıdrellez kutlama geleneğine rastlanmıştır. Bu kutlamalara katılanlar, daha önceden hazır bulunan aile ocaklarında mezarlıkta kestikleri kurbanlarını pişirmekte ve geniş katılımlı sofralarda yemektedirler (Duymaz ve Şahin, 2008: 124). Kazdağı Tahtacıları, Hıdrellez'i

bir gün değil, 6-8 Mayıs tarihlerinde iki veya üç gün kutlamaktadırlar. Bölge insanı için Hıdrellez, bayram günüdür. Bu yüzden çocuklar bu dönemde ev ev dolaşarak yiyecek toplarlar. Büyükler, Hıdrellez günü için kurban kesip mezarlıkları ve yatırları ziyaret ederler. Ayrıca akşamları çeşitli evlerde bir arada yiyip içmeler de Hıdrellez kutlamalarının önemli uygulamaları arasındadır (Santur, 2011: 105). Kazdağı Tahtacılarında Hıdrellezde mezarlık ziyareti azalmıştır, ancak önceki dönemlerde 7 Mayıs'ta mezarlık, 8 Mayıs'ta ise yatırlar ziyaret edilmiştir. Dedelerin mezarlarında kurban kesilmiş ve nefes söylenmiştir. Günümüzde de söylenmektedir.

3.8. Sarıkız, Eybek Dedesi ve Kapanca Dedesi Ziyareti

Ağustos ayı, Kazdağı Türkmenleri için Sarıkız ziyaretlerinin başladığı dönemdir. Sarıkız'ı ziyaret etmenin yanı sıra bu dönemde Türkmenlerin yaptığı bazı uygulamalar da vardır. Evlerin temizlenmesi, Sarıkız ve babası için kurban kesilmesi bunlardan bazılarıdır. Sarıkız'a çıkamayan Türkmenler, kurbanlarını evlerinde keserlerken Sarıkız ziyaretine çıkanlar ise kurbanlarını Babatepe, Sarıkız Tepesi ve Üç Taşlar gibi yatırların yakınında kesmektedir (Duymaz, 2001: 97-98).

Kazdağlarında yaşayan Tahtacı Türkmenleri başta olmak üzere Türkiye'nin çeşitli yerlerindeki Tahtacılar, ağustos ayında Kazdağlarının zirvesinde, Sarıkız makamında çadırlar kurarak üç gün ila bir hafta arasında ziyaretlerini gerçekleştirmektedirler. Tahtacılar için bir nevi ibadet olan bu ziyarette kutsal olarak kabul edilen yatırlara niyaz edilmesi ve kurban kesilmesi öne çıkan pratikler arasındadır (Duymaz ve Şahin, 2008: 122).

Tahtacı Türkmenlerinin 15 Ağustos'tan itibaren başlayan Sarı Kız ziyaretleri de sazandarların nefes söylediği ortamlar arasındadır. Baha Said Bey'in 1919 yılındaki ifadeleriyle bu ziyaretlerde "güzide sazcular güzide nefesçilerin ahenk ü teraneleri içinde ulu günler yaşanır" (2006, 135).

15 ağustosta Çamcı, Hacı Aslanlar gibi köyler, Eybek dağındaki dedeleri ziyarete gider. Burada dedelere kurban kesilir ve yenir. Sazandarlar, burada nefes söylenip semah dönülür.

Kazdağı Türkmenleri arasında Sarıkız'la ilgili olarak şöyle bir nefes tespit edilmiştir:

“Fadime nûrundan Kâbe’ye düşen
Mevla nefesinden süzülüp geçen
Sarıköz elinden doldurup içen
Hey kurbanın olam Zülfikar Ali

Eşiğin yanında yan yatan sultan
Sarıköz divanında kurulan aslan
Bu sırr-ı esrarı bilendir Selman
Hey kurbanın olam Zülfikar Ali” (Birdoğan, 1995: 25).

3.9. Yozarı Muhabbet

Cem ve özel günlerin dışında insanların hoş vakit geçirmek için bir araya gelmelerine sazandarlar, “yozarı muhabbet” demektedirler. Burada insanlar sohbet edip birbirlerinin halini hatırlarını sorarlar. Muhabbete katılanlar arasında sazandarlar da vardır. Onlar da söyledikleri nefeslerle sohbeta iştirak etmiş olurlar.

3.10. Hastaları Sağaltma

Günümüzde azalmış olmakla beraber önceki dönemlerde hastalar da sazandarlar nefes söylemişlerdir. Sazandarlara göre hastalar, nefesleri dinleyerek şifa bulmuşlardır. Bu yönüyle sazandarlık geleneği, Türk kültüründeki kamlık, ozanlık ve bahşılık gelenekleriyle yakın ilişki içindedir. M. Fuad Köprülü’nün verdiği bilgilere göre Türklerde “kam”, “baksı” ve “ozan” adı verilen tipler, müzisyen ve şair oldukları kadar hekimlik özelliklerine de sahiptirler. Bu tipler, ezgili bir şekilde icra ettikleri şiirlerle hastaları sağaltma yoluna gitmişlerdir (1989: 57). Yakın dönemlerde yapılan çalışmalarda da pek çok Türk topluluğunda hem destan anlatıp şiir söyleyen hem de sağaltma işlemi yapan tiplere rastlanmıştır. Özellikle bahşılık geleneğinde sağaltma işlemlerinde kullanılan ezgiler ve şiirler bulunmaktadır. Türkmen bahşıları, “Hörel kuvam” ve “porhannâme” gibi ezgileri hastalıklarını sağaltmak için kullanmışlardır (Şahin, 2011: 165). Kazak Türklerinde baksılar, hastaları iyileştiren ve bu yüzden hekimlik vasıfları baskın tipler arasında yer almaktadır (Ergun, 2002: 110). Kamlık, ozanlık ve bahşılık geleneklerinde de karşımıza çıkan müzikle veya şiirle hastaları sağaltma özelliğinin Kazdağı Tahtacılarında da bulunması, bu gelenekler arasında bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Başka bir ifadeyle Türklerde müzikle veya şiirle

hastalıkları sağaltma geleneğinin bazı kalıntıları Kazdağlarındaki sazandarlarda bulunmaktadır.

4. Nefeslerin Şekil, Yapı ve İçerik Özellikleri

Sazandarlar, icra ettikleri şiirlere “nefes” adı vermektedirler. Bu nefesler, çoğunlukla sözlü gelenekten alınan şiirlerdir. Sazandarların büyük bir bölümü yazılı herhangi bir kaynak kullanmaksızın nefesleri ezberlemekte ve bunları ezgiyle birlikte söylemektedirler. Nefesler, Kul Himmet, Şah Hatayî, Pir Sultan, Yunus Emre gibi şairlerden alınmaktadır. Şekil açısından bakıldığında nefeslerin manzum bir yapıda olduğu görülmektedir. Nefeslerde nazım birimi dörtlüktür. Mısra kümelenmesi veya nazım şekli ise Dinî-Tasavvufî Türk edebiyatında ve Âşık şiirinde karşımıza çıkan koşma nazım şeklidir. Duvazımam gibi bazı şiir türlerinde ise nazım şekli destana yaklaşmaktadır. Ancak nefeslerin büyük bir kısmı koşma nazım şekliyle söylenmektedir. Ölçü olarak ise hece ölçüsünün esas olduğunu söylemek mümkündür. Hecenin sekizli ve on birlik şekilleri yaygın olarak sazandarların nefeslerinde kullanılmaktadır. Şekil ve yapı özellikleri açısından sazandarlık geleneğindeki şiirler, Âşık şiirindeki şiir şekilleriyle uyumludur.

Nefeslerde Alevî-Bektaşî inanç sisteminin bilgisi ve temel terimleri yer aldığı gibi, icra ortamına göre sosyal hayatla ilgili din dışı bazı temalar da görülebilmektedir. Yaygın olarak söylenen nefeslerde Hz. Ali'nin, Hasan ve Hüseyin övülmesi, Kerbela'da yaşanan elim olayın lanetlenmesi söz konusudur. Aşağıdaki nefes, ağıt özelliği göstermektedir:

Yeşildir İmam Hüseyin'in çardağı
Üstünde dönerdi güzel ördeği
Geldi Yezid içti kırdı bardağı
Davası mahşere kalan İmam Hüseyin

Kerbela çölünde İmam Hüseyinin odası
İçinde okunurdu şah ism-i azam duası
Yemenden gelirdi İmam Hüseyinin kıtası
Davası mahşere kalan İmam Hüseyin

İmam Hüseyin'i götürdüler asmaya
Mervanlar yetiştirdi kellesini kesmeye
Yok mu dedem oğlu mühlet basmaya
Davası mahşere kalan İmam Hüseyin

Gel güzel Şah Hatayım kolların bağlı
Yezid ellerinde ciğerim dağlı
Dedesı Muhammet Ali'nin oğlu
Davası mahşere kalan İmam Hüseyin [Turan Tosun]

Nefeslerin özel bir türü de “duvaz imam” adı verilen şiirlerdir. Bu şiirlerde Alevilikte kutsak kabul edilen on iki imamın adı geçmekte ve bu imamlar övülmektedir. Kazdağı sazandarları bu şiirleri özellikle cem ortamlarında söylemektedirler:

Muhammet Ali'yi candan sevenler
Yorulup yolda kalmaz inşallah
İmam Hasan'ın ismini ananlar
Hüseyin'den mahrum kalmaz inşallah

İmam Zeynel'den bir dolu içtim
İmam Bakır'dan kaynadım coştum
Vardım İmam Cafer'e ulaştım
Ondan başka yollara sapmam inşallah

Musa-yı Kazımdan gelen erenler
Can baş verip bu cemleri görenler
Şah İmam Rıza'ya zehir verenler
Divanda şefaata görmez inşallah

Bir gün olur okuturlar defteri
Şah oğlunun elindedir teberi
Uyanırsa Taki, Naki, Askeri
Açılan gülümüz solmaz inşallah

Şah Hatayim bu pend bizi bitire
Kata gör özünü ulu katara
Mehdi'nin şavkı dünyaya yetere
Şah oğluna sitem olmaz inşallah [Turan Tosun]

Nefeslerin içerikleri söylendikleri ortamlara göre farklılık gösterebilmektedir. Cemlerde söylenen nefesler çoğunlukla Aleviliğin temel prensipleriyle ilgiliyken düğün, ölüm, yatır ziyaretleri ve kurban gibi törenlerde söylenen nefesler ise icra ortamlarıyla uyumlu hale gelmektedir. Ölüm nefesleri ölümle, kurban nefesleri da kurbanla ilgili içerik özelliklerine sahiptirler.

5. Sazandarlık Geleneğinin İşlev Özellikleri

Sazandarlığın öncelikle dini hayatla sıkı ilişkileri olan bir gelenek olduğunu belirtmek gerekir. Sazandarların asıl olarak cem töreni gibi dini uygulamaların bulunduğu ortamlarda nefes söylemeleri ve nefeslerin içerik olarak dini niteliklere sahip olması bu düşüncemizi desteklemektedir. Bu yüzden ilk olarak sazandarların Kazdağı Tahtacılarının dini yükümlülüklerini yerine getirmede görevli olduklarını söyleyebiliriz. Çünkü cem töreni veya buna benzer dini uygulamalar, sazandar olmadan yürütülmesi mümkün olmayan etkinliklerdir. Sazandarlar, bu özellikleriyle Kazadağı Tahtacılarının dini hayatının hemen her alanında yer almaktadır.

Dini işlevlerle öne çıkan sazandarlar, aslında sosyal hayatın da içindedirler. Düğün ve ölüm gibi geçiş törenlerinde nefesler söyleyen sazandarlar, toplumsal kurumların kurulmasında ve devam ettirilmesinde önemli bir role sahiptirler. Ölüm törenleri veya düğün törenleri sazandarlarla birlikte yapılabilmektedir. Sosyal içerikli törenlerin gerçekleşmesine katkı sağlayan sazandarlar söyledikleri nefeslerle hem dini hem dünyevi bilgileri topluma aktarmaktadırlar. Bu yönüyle sazandarlık geleneği dini ve sosyal içerikli eğitimi de gerçekleştirmektedir. Kültürel birikimin aktarılması, sosyal kimliğin inşa edilmesi gibi daha başka hususlarda da sazandarlık geleneği Tahtacı Türkmenlerinin sosyal ve dini hayatını düzenleyici ve devam ettirici görevleri üstlenmiş bulunmaktadır.

Sonuç

Kazdağı Tahtacı Türkmenlerinde sazandarlık geleneği dini hayatın bir gereği olarak günümüzde varlığını korumaktadır. Cem ve kurban gibi dini içerikli törenlerde saz eşliğinde şiirler söyleyen sazandarlar, dini yaşamda önemli bir görev üstlenmiş durumdadırlar. Sazandarlığın evlilik sonrasında düzenlenen musahiplik ceminde on iki hizmetten birisi olarak törenle sahibine verilmesi de bu geleneğin dini hayatla sıkı ilişkiler içinde olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra sazandarlık geleneğinin sosyal hayatla da ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Askere uğurlama, düğün ve eğlence amaçlı düzenlenen sohbetlerde sazandarlar şiir söylemektedir. Toplumsal bir hadisenin kutlandığı ortamlarda sazandarlar sazları şiirleriyle toplumsal bütünlüğe ve devamlılığa önemli katkılar yapmaktadırlar. Kısacası sazandarlık, sadece dini ortamlarda değil, dindışı alanlarda da icra edilmektedir.

Sazandarlık geleneği, Kazdağı Türkmenlerinin dini inanış ve uygulamalarını da şekillendirmektedir. Diğer bir ifadeyle bu gelenek, bölgedeki topluma dini anlamda eğitim de vermektedir. Yazılı kaynakların yok denecek kadar az kullanıldığı bu kültürde inanç değerleri, sazandarların söyledikleri nefeslerle öğrenilmek ve aktarılmaktadır. Bu açıdan sazandarlar, Alevilik inancının sözlü kaynakları durumundadır. Onların söyledikleri şiirler, sözlü olarak nesilden nesile aktarılmış ve büyük oranda değiştirilmeden günümüze taşınmıştır. Kul Himmet ve Şah Hatayî'nin şiirlerini icra eden sazandarlar, yeni şiirler yaratma yoluna gitmemektedirler. Adı geçen şairlerin şiirlerine kutsiyet yükleyen sazandarlar, bu şiirleri dikkatli bir şekilde icra etme yolunu tercih etmişlerdir. Bu bakımdan sazandarlar, yaratıcı değil, aktarıcı tipler konumundadırlar.

Kazdağları'ndaki sazandarlık geleneğinin Türklerdeki ozanlık, bahşılık ve âşıklık gelenekleriyle ortak hususlar taşıdığını söyleyebiliriz. Özellikle sazandarların hastaları sağıltmak için onlara ezgili şiirler söylemeleri, bütün kurban törenlerinde, bilhassa atalara sunulan kurban törenlerinde (yatır ziyaretlerinde ve mezarlıklardaki kutlamalarda) bulunmaları bu geleneğin kamlık ve ozanlık gelenekleriyle ilintili olduğunu göstermektedir. Bu boyutuyla ozanlık, özellikle de kamlık geleneğinin Anadolu'daki güçlü temsilcilerinin Tahtacı Türkmenleri arasında yaşayan kamber, sazandar, zâkir gibi adlarla anılan tiplerdir.

Sazandarlık geleneğinin, önceki dönemlere göre daha zayıf halde olmasına karşın gelecekte de varlığını koruyacağını düşünüyoruz. Çünkü bu gelenek dini hayatla iç içedir. Bu gelenek olmaksızın Tahtacı Türkmenlerin dini ve sosyal pratiklerini gerçekleştirme imkânı bulunmamaktadır. Bu sebeple gelecekte de dini ve sosyal hayatın devamlılığı için sazandarlık görevini üstlenecek kişilerin olması muhtemeldir.

Kaynaklar

- Baha Said (2006): Türkiye’de Alevî-Bektaşî, Ahî ve Nusayrî Zümreleri, Hazırlayan: İsmail Görkem, İstanbul, Kitabevi.
- Birdoğan, Nejat (1995): “Tahtacıların Dünü”, I. Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo-Kültürel Yapısı (Tahtacılar) Sempozyumu Bildirileri 26-27 Nisan 1993 Antalya. Ankara, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, 9-30.
- Çıblak, Nilgün (2005): Mersin Tahtacıları –Halkbilimi Araştırmaları-, Ankara, Ürün Yayınları.
- Duymaz, Ali (2001): “Kaz Dağı ve Sarıkız Efsaneleri Üzerine Bir Değerlendirme”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4(5), 88-102.
- Duymaz, Ali ve Şahin, Halil İbrahim (2008): “Kaz Dağlarında Dağ, Ağaç ve Ocak Kültü Üzerine İnanış ve Uygulamalar”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (11(19), 116-126.
- Duymaz, Ali ve Şahin, Halil İbrahim (2010): “Meslek Folkloru Kapsamında Geleneksel Mesleklerdeki Pir İnanıcı ve Hikâyeleri Üzerine Bir Değerlendirme”, Millî Folklor, 11(87), Güz, 101-112.
- Duymaz, Ali; Aça, Mehmet ve Şahin, Halil İbrahim (2011): “Balıkesir Yöresi Çepni ve Tahtacılarında Kamberlik Geleneği”, Alevilik Araştırmaları Dergisi, 2, Kış, 41-57.
- Erden, Atilla (2003): “Kazdağlarında Tarih Boyunca Kültür”, Kazdağları II. Ulusal Sempozyumu Dünü, Bugünü, Yarını ile Kazdağları 20-22 Eylül 2001, Ankara, 137-141.
- Ergun, Metin (2002): Kopuz Sarını Kazak Âşık Tarzı Şiir Geleneği Akın ve Cıravlar, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Köprülü, Mehmed Fuad (1989): “Türk Edebiyatı’nın Menşei”, Edebiyat Araştırmaları 1, İstanbul, Ötüken Neşriyat A.Ş, 49-130.
- Santur, Alpaslan (2011): “Balıkesir-Edremit Kazdağı Tahtacı Türkmen Topluluklarında Hidrellez”, Uluslararası Kazdağları ve Edremit Sempozyumu, İzmir, 105.

- Santur, Meltem Cingöz (2006): “Kazdağı Tahtacılarında Evlenme Gelenekleri”, Kazdağları II. Ulusal Sempozyumu Bildirileri 22-25 Haziran Çanakkale, 361-368.
- Selçuk, Ali (2004): Tahtacılar Mersin Tahtacıları Üzerine Bir Araştırma, İstanbul, Yeditepe Yayınevi.
- Turan, Fatma Ahsen (2002): “Sarıköz Efsanesi Sosyal ve Kültürel Tesirleri”, Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 22, 149-164.
- Sümer, Faruk (1999): Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Şahin, Halil İbrahim (2011): Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği, Konya, Kömen Yayınları.
- Yaman, Ali (2006): Orta Asya'dan Anadolu'ya Yesevilik Alevilik Bektaşilik, Ankara, Elips Kitap.
- Yetişen, Rıza (1986): Tahtacı Aşiretleri (Adet, Gelenek ve Görenekleri), İzmir.
- Yörükân, Yusuf Ziya (2002): Anadolu'da Alevîler ve Tahtacılar, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kaynak Şahıslar
- Veli Efe (1936 Çamcı Köyü doğumlu, okuma yazma yok)
- Şakir Şimşek (1929 Çamcı Köyü doğumlu, okuma yazma yok)
- Turan Tosun (1926 Çamcı Köyü doğumlu, okuma yazma yok)
- Ali Tuzlu (1949 Hacı Aslanlar doğumlu, ilkokul mezunu)
- Zeynel Aydın (1942 Hacı Aslanlar doğumlu, ilkokul mezunu)

EKLER:

Sazandar Şakir ŞİMŞEK (Çamcı Köyü / Edremit/Balıkesir)

Sazandar Ali Tuzlu (Hacıaslanlar Köyü / Edremit/Balıkesir)

GOTTESDIENST UND DICHTUNG IN DER BERGREGION KAZDAĞ: ÜBER DIE TRADITION DES SAZANDAR UND ZÂKİR BEI DEN TAHTACI TÜRKMENEN

Halil İbrahim ŞAHİN¹

Fazit:

Es ist bekannt, dass die Tahtacı Turkmenen, die in der Bergregion Kazdağı leben, den alevitischen Glauben haben und in diesem Sinne auch gewisse Religionspraktiken ausüben. Wie bei den anderen alevitischen Gruppen in Anatolien üblich, spielen auch im religiösen und sozialen Leben der Tahtacı Turkmenen die Gottesandachten (cem törenleri) eine bedeutende Rolle. Bei den Gottesandachten, die in bestimmten Zeiten des Jahres und abhängig von bestimmten Anlässen gefeiert werden, gibt es bestimmte Dienste (hizmet), die von den Dienst habenden auszuführen sind. Konkret heißt das, dass während der Gottesandacht gewisse Dienste getan werden müssen, damit die Gebetszeremonie ordnungsgemäß und den Vorschriften entsprechend realisiert werden kann. An den Gottesandachten nehmen neben den Geistlichen (dede) auch die als "sazandar" oder "zâkir" genannten Dienst habenden teil, die unverzichtbar für jede Gottesandacht sind. Man kann sagen, dass die „sazandar“ oder „zâkir“, die weiterhin eine aktive Rolle im religiösen und sozialen Leben der Alevi-Bektaschi Gruppen spielen, eng mit der Tradition der türkischen Volksdichtung (âşıklık) stehen. Wenn man vor allen Dingen die religiöse Stellung dieser Art von Typen im Leben berücksichtigt, sieht man, dass diese Persönlichkeiten, die von Alevi-Bektaschi Gruppen als kamber, zâkir oder sazandar bezeichnet werden, eine enge Bindung zur Tradition der alt türkischen Dichtung (kamlık) haben. Genauso wie die Dichter (kam) und die Schamanen (şaman) tragen auch die Saz-Spieler und Hymnensänger (zâkir) während der Gottesandacht Gedichte und Melodien vor. Wiederum ist es ersichtlich, dass die zâkir oder kamber der Gegenwart die Methode der alten Dichter und Schamanen fortsetzend, versuchen, die Kranken mit Musik und Dichtung zu heilen. Kurz gesagt, handelt es sich bei den kamber und zâkir in Anatolien um traditionelle Menschentypen, die ihre Bindung zur traditionellen türkischen Dichtung (ozanlık) nicht vollständig abgebrochen haben. Die Untersuchungsergebnisse der Feldforschungen,

¹ Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Balıkesir.
hsahin@balikesir.edu.tr

die man bei den Turkmenen der Bergregion Kazdağı gewonnen hat, zeigen, dass Feierlichkeiten in Zusammenhang mit einer Gottesandacht, Geburt eines Kindes, der Verabschiedung der Soldaten zum Militärdienst, der Heirat und der Bestattung nach einem Todesfall zu den vornehmlichen Aufgabengebieten der zâkir und sazandar zählen, bei denen sie mitwirken. Um die soeben erwähnten Feierlichkeiten mit religiösen und sozialen Inhalten bei den Tahtacı Turkmenen durchführen zu können, müssen sazandar und zâkir unbedingt dabei sein. Die zâkir, die in Begleitung des Saiteninstruments „Saz“ religiöse Lieder und Gedichte (nefes) vortragen, welche die Glaubensstruktur der Alevi-Bektaschi widerspiegeln, verdanken den Respekt, den sie im Gesellschaftsleben genießen, in erster Linie den Gottesandachten. Der zâkir-Status genießt eine hohe Heiligkeit und Bedeutung, da es sich bei ihm um einen der Zwölf Dienste bei der alevitischen Gottesandacht handelt, wobei der zâkir-Status denjenigen Menschen zusteht, die von der fachlichen Kompetenz her geeignet sind, an der Gottesandacht mitzuwirken. Die Vertreter dieser mit einigen Glaubensvorstellungen und Werten gesegneten Tradition haben es gesellschaftlich gesehen in der Kultur, in der sie leben, zu einem hohen Ansehen gebracht. Die zâkir und sazandar, die diese hohe Stellung genießen, spielen bei den Feierlichkeiten der Tahtacı Turkmenen der Bergregion Kazdağı eine aktive Rolle und zwar bei ihren Opferriten und Gelübden (adak), bei ihren Zeremonien, die anlässlich der Verabschiedung der jungen Soldaten zum Militärdienst gefeiert werden, bei den Feierlichkeiten nach einer Hochzeit, wenn der Braut in Anwesenheit der Gäste „ein Kopfschmuck“ („baş bağlama“) geschenkt wird, wodurch die Gemeinde erfährt, dass diese Braut geheiratet hat sowie bei den Klageliedern, die für einen Gestorbenen in Form von Gedichten vorgetragen werden, ferner bei den Hidrellez-Feierlichkeiten (Fest über den Sommeranfang), und beim Besuch der Grabstelle des Heiligen Sarıkız (Sarıkız ziyaretleri) und bei der Heilung von Kranken. Dieser Artikel untersucht die Tradition der sazandar/zâkir bei den in der Bergregion Kazdağı lebenden Tahtacı Turkmenen in den Grenzen der Stadt Balıkesir und gründet sich auf Fakten und Materialien, die zu diesem aus den Feldforschungen gewonnen wurden. Die Arbeit enthält Feststellungen und Bewertungen darüber, wie die „sazandar“ ausgebildet werden und wie sich deren Übergang in den Beruf vollzieht sowie unter welchen Umständen und zu welchen Zeiten sie arbeiten, wie die Eigenschaften der von ihnen vorgetragenen Gedichte hinsichtlich der Form, Struktur und Inhalte sind, und welche religiösen und sozialen Aufgaben sie im Leben übernehmen und wie der Stand der sazandar-Tradition gegenwärtig zu bewerten ist.

Die Untersuchungsergebnisse zeigen, dass man bei den Tahtacı der Bergregion Kazdağı als “sazandar”, “zâkir” oder “güvender” Leute bezeichnet, die das achtsaitige Zupfinstrument “Turkmenen Saz” (“Türkmen sazi”) spielen und die religiösen Lieder und Gedichte (nefes) allen voran in den Gottesandachten und bei verschiedenen Feierlichkeiten des sozialen Lebens vortragen, wobei die Leute, die diesen Beruf praktizieren wollen, bei den Gottesandachten zum Kreis der zwölf Diener gehören müssen. Darüber hinaus wurde deutlich, dass die Ausbildungszeit der sazandar wie in der Tradition der Volksdichter üblich, in der mündlich überlieferten Tradition erfolgt und in einem Meister-Lehrling-Verhältnis (usta-çırak ilişkisi) gestaltet wird. Die Ausbildungsetappen sehen vor, dass der Lehrling über lange Jahre hinweg die Meister der Sazandar-Zunft bei ihrer Arbeit beobachtet und ihre Musik studiert, wodurch dem Sazandar-Kandidaten die Möglichkeit gegeben wird, die traditionellen Melodien, Gedichte und Manieren der Sazandar-Zunft kennen zu lernen. Ferner wurde auch festgestellt, dass die sazandar nach Abschluss ihrer Ausbildung den Bedarf an Musik und Dichtung bei den religiösen und sozialen Feierlichkeiten im Leben der Tahtacı Turkmenen der Bergregion Kazdağı decken und den Eigenschaften der türkischen Volksdichtung hinsichtlich Form, Struktur und Vorführung treu bleiben. Die vorliegende Arbeit enthält auch Bewertungen, die sich mit den von dieser Tradition vorgetragenen Gedichten befassen.

Schlüsselbegriffe: Kazdağı, sazandar, zâkir, Tahtacı, Alevi.